

Časopis pro pěstování matematiky a fyziky

Karel Čupr

K dvoustému výročí narození Stanislava Vydry

Časopis pro pěstování matematiky a fyziky, Vol. 70 (1941), No. Suppl., D233--D236

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/121831>

Terms of use:

© Union of Czech Mathematicians and Physicists, 1941

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

ČLÁNKY A REFERÁTY.

K dvoustému výročí narození Stanislava Vydry.

Karel Čupr, Brno.

Letos dne 13. listopadu uplyne dvě stě let od narození Stanislava Vydry, jehož vliv na současnou studentskou generaci literární historie vysoko oceňuje. Rámec tohoto časopisu nám však umožňuje pouze promluvit o jeho zásluhách jako matematika, učitele a spisovatele matematických učebnic.

Antonína Rybičky životopis Vydrův (Přední křísitelé národa českého, Praha 1883) jest vydatným pramenem, z něhož čerpali všichni spisovatelé Vydrova životopisu, na př. prof. F. J. Studnička, jenž článkem o Vydrovi zahájil první ročník tohoto časopisu (viz též jeho rektorskou instalační přednášku z r. 1888, otištěnou v Bohatýrech ducha, Praha 1898, str. 181). Životní běh Vydrův se neliší mnoho od průměru, jímž žili čeští příslušníci jezuitského řádu v XVIII. století. Narodil se dne 13. listopadu 1741 v Hradci Králové, kdež jeho otec Karel František byl městským syndikusem. Pečlivého vzdělání — i v hudbě — dostalo se mu již v domě otcovském; v listopadu 1750 vstoupil na jezuitské gymnasium ve svém rodišti, v 16 letech byl přijat do řádu a dvě léta noviciátu ztrávil v Brně, na repetitio humaniorum se odebral do Klatov, odsud po dvou letech přešel do pražské koleje klementinské, kde studoval zejména matematiku a filosofii. V r. 1765 odešel do koleje jičínské vyučovat gramatiku, avšak po roce si ho vyžádal jeho učitel osvícený Stepling, jemuž byl přidělen jako adjunkt astronomie, současně však pokračoval v matematických studiích u Tesánka. Stepling, jemuž bylo uloženo reformovat studia a studijní plán; se netešil veliké lásce u svého řádu a stín jeho nelásky padl i na Vydru: jakmile skončil teologická studia, byl poslán (1770) opět do Jičína, aby absolvoval tertiorát. Zastupoval onemocnělého faráře vilímovského za velmi svízelných poměrů, jedinou jeho odměnou byl styk se zkušenými členy řádu, sídlícími v residenci v Golčově Jeníkově. Ale Stepling nezapomněl na svého

oddaného žáka: když r. 1771 profesor matematiky Zeno resignoval na svoji stoličce, způsobil jmenování Vydrovo na jeho místo (od 1. XI. 1772). Vydra velmi záhy si získal přízeň svého žactva, ale netěšil se dlouho nad svým úspěchem: do roka (5. X. 1773) musili se Jesuiti vzdáti řízení klementinské koleje; avšak jako exjesuita mohl Vydra působiti na fakultě dále. Přednášel o nižší matematice, matematiku vyšší měl jeho učitel Tesárek a později jeho i Vydrův žák Gerstner. Vydra nikdy nebyl valného zdraví, zejména pak jako kazatel se nešetřil; v roce 1801 oslepl na jedno oko a musil i pro chorobu plic odejít na dovolenou, ve stud. roce 1802/03 se vrátil — a k hrůze svých posluchačů oslepl při přednášce dne 22. I. 1803 nadobro. Žil poté ještě téměř dva roky, zemřel klidně dne 2. XII. 1804 a slavně za účasti celé Prahy byl pochován na olšanském hřbitově; nástupcem jeho se stal jeho žák Ladislav Jandera (proti Bernhardu Bolzanovi, jenž se stal profesorem teologie); dne 20. VII. 1816 byl v universitní knihovně odhalen památník Vydrovi, slavnostním řečníkem byl Jandera — památník sám zdobí nyní schodiště matematického ústavu universitního.

Matematické spisy Vydrovy jsou: 1. *Primae calculi differentialis et integralis notiones* (Praha 1774; v r. 1783 druhé vydání označeno jako *Elementa calculi differentialis et integralis*), 2. *Adnotationes in regulas arithmetiicarum, quas regula aurea ingreditur* (1774), 3. *Supplementum tractatus de sectionibus conicis* (1774), 4. *Historia matheseos in Bohemia et Moravia cultae* (1778), 5. *Sätze aus der Mechanik* (1795); připomeňme ještě dva svazčky otázek, jež Vydra kladl z matematiky při veřejných zkouškách v r. 1788 a 1801, jež dávají dobře nahlédnouti do obsahu i rozsahu jeho přednášek.

Obsah uvedených spisů se neliší od podobných publikací té doby, avšak Vydrovy Počátky aritmetiky jest po stránce jazykové označiti jako práci průkopnickou. Historie této učebnice není radostná. Vydra ji počal psáti na sklonku svého života — asi půl roku před svým oslepnutím. Když oslepl, diktoval ji — jako kdysi Euler — Josefu Zieglerovi a Innocenci Doležalovi (studentům u něho bydlícím); nesnáze ještě vzrostly, když Vydra ohluchl. Přistupoval tedy jeho žák a nástupce Ladislav Jandera k vydání této knihy s jistými obavami a došlo k němu na naléhání četných přátel Vydrových. Avšak nelze se zbaviti dojmu, že nikoliv Vydra, nýbrž Jandera nebyl zvyklý česky se vyjadřovati (svoji učebnici v r. 1812 nepíše česky, nýbrž latinsky). Výslovně v předmluvě k Vydrově početnici připomíná, že o správnost češtiny měl péči F. J. Tomsa (známý populární spisovatel té doby, přítel a tlumočnick ideí Dobrovského). Titulní list Vydrova posmrtného díla zní takto:

Počátkové Arythmetyky
od
Stanislawa Wydry,
bývalého kanownika u wssech swatých
na
Hradě Pražském,
cýs. a cýs. králowsk. Dyrektora a Professora matematického
uměnj na wysokých sskolách Pražských e. t. c.
Wydanj
od Ladislava Gandery,
kněže řádu premonstrátského,
Filozofie doktora,
cýs. a cýs. králowsk. Professora matematyckého uměnj
na týchž sskolách,
W Praze,
nákladem cýs. a cýs. král. normálnj sskoly léta 1806.

Po pětistránkové předmluvě Janderově, líčící zevnější osudy této početnice, následuje 254 stran Vydrova textu: předmluva, osm článků a přídavek. Text jest oživen četnými osobními vzpomínkami a sděleními; velmi zajímavá jest předmluva (Uvedení k matematickému umění). Vykládá v ní o základních pojmech. Velikost jest dvojí — buď rozptýlená, discreta, tou se zabývá aritmetika, nebo spojená, continua, tou se zabývá geometrie. Podotýká: „Plato, mudřec pohanský, každému člověku tu radu dával: chce-li se až k nebi zvelebením svého rozumu povýšiti, by sobě dvě křídla opatřil, jedno nazýval Arithmetikou, druhé Geometrií, těmi že se bude nad jiné vysoko vznášeti”. Uvádí nyní klasifikaci matematických věd, vedle čistě fysikálních partií jmenuje perspektivu, astronomii, gnomoniku (sestrojování slunečních hodin), chronologii, hydrografii, taktiku, artillerii, vojenskou a městskou architekturu, umění kmeny stavěti (snad statiku), kameny tesati (asi stereotomii) a posléze musiku; rád by napsal o všech po česku učebnice, tato jest skromným začátkem. Následují výklady o základních počtech s čísly zvláštními i obecnými, značná pozornost se věnuje nauce o mocninách, za to nauce o rovnicích poměrně malá: z lineárních řeší se ty, jež vedou na úměru, o rovnicích kvadratických jest jen stručná zmínka. Podrobně jedná se o úměrnosti a jejím užití v praktickém životě; následuje stať o počítání se sedmimístný-

mi logaritmy a užití jich v anacismu (složeném úročení). Dodatek jedná o jednoduchých úlohách z kombinatoriky s poukazem na to, jak nesmyslná jest hra v loterii (zavedena roku 1751).

Uveďme ještě něco z Vydrova názvosloví: důstojnost, vyznatel důstojnosti — mocnina, mocnitel; lomek — zlomek; čtedník — čítatel; primčíslo — prvočíslo; čísla hluchá a nemožná — čísla iracionální a imaginární, pruhy na kuželkách — kuželosečky. V příkladech rád přihlédá k úlohám ze starších českých početnic, na př. z učebnice Klatovského.

Není nejmenší pochyby, že česky psaná početnice zemřelého Vydry záhy byla vytlačena latinskou učebnicí žijícího Jandery — avšak literárního činu Vydrova i příští generace si budou vážit jak pro pohnutky, které Vydru vedly k sepsání Počátků aritmetiky, tak pro okolnosti, za nichž slepý Vydra svoje předsevzetí uskutečňoval, krásně tak naplňuje sentenci o věčně počítajícím božstvu.

IN MEMORIAM

profesora dr. Bohumila Kučery.

* 22. III. 1874 — † 16. IV. 1921.

Již 20 let jest tomu, co jsme se na Olšanském hřbitově tklivě rozloučili s předčasně zemřelým profesorem Bohuilem Kučerou, avšak vzpomínky těch, kteří měli to štěstí poznati jeho přátelskou náklonnost nebo učitelskou laskavost a obdivovati velikost jeho ducha, jsou stále svěží. Ač zemřel jako 47letý, zanechal veliká a cenná díla jak literární, tak experimentální, vedle mocného vlivu, jímž působil na současnou i mladší vědeckou generaci. Jeho velkorysost zajisté vypsěla pobytem v cizině, v níž se mladý Kučera nebál uplatniti své vlohy, stav se asistentem prof. Scheringa v Darmstadtu a dosáhnuv docentury fysiky na tamní technice. Jeho habilitační práce nadepsaná „Zur Oberflächenspannung von polarisiertem Quecksilber“ a uveřejněná r. 1903 v *Annalen der Physik* (4), **11**, 529, 698 má pro přírodopytce neobyčejný význam. Touto publikací zavedl totiž Kučera novou metodu pro měření povrchového napětí rtuti, polarisované na určitý potenciál ukázav, že váha kapky odkapávající z úzké kapiláry udává mnohem přesněji povrchové napětí, než poloha klidného menisku rtuti v kapiláře podle způsobu G. Lippmanna. Kučera tím přeměnil Lippmannův kapilární elektrometr na rtuťovou kapkovou elektrodu a ukázal, že jeho „dynamickou“ metodou